

1800

Neuhaus panorama. Litografen Heinrich Neuhaus gjorde på 1870-talet ett stockholmspanorama. Arbetet slutfördes i december år 1875, men så gott som hela upplagan förstördes vid en brand i tryckeriet samma månad. Vad man vet finns endast tre kända exemplar kvar. Foto: SSM.

Fram till mitten av 1800-talet var Stockholms folkmängd relativt konstant och höll sig kring 90 000, för att femtio år senare ha stigit till 300 000. Befolkningen ökade alltså med 330 procent på femtio år!

Text: Hans Öjmyr

Under andra hälften av 1800-talet började Stockholm växa så det knakade och centrum försköts norrut, till Norrmalm. Industrier byggdes längs med stränderna, särskilt på Kungsholmen och Södermalm. Bostadshusen spred sig över malmarna, men det uppfördes också många kyrkor, skolor, järnvägsstationer, sjukhus och andra offentliga byggnader.

Gatorna drogs raka och delades in i tomter som bebyggdes tätt, men minst en tredjedel av marken skulle vara obebyggd. Nästan alla hus som uppfördes var hyreshus och ofta bodde den som ägde fastigheten själv där. De större och finare husen låg längs med stadens stora gator. Mot gården, i gårdshusen och på bakgatorna var bostäderna mindre. Det var där de flesta bodde.

Roddare och hästdragna bussar

För att ta sig runt i 1800-talets Stockholm gick man för det mesta till fots, men de som hade råd tog självklart

Skolbarn på utflykt i hästspårvagn. Foto: sent 1800-tal. SSM.

vagn. Många gator var stenbelagda medan andra bara var sand och lera. År 1835 kom den första hästdragna bussen, den tog åtta passagerare, men systemet

utvecklades snabbt och drygt fyrtio år senare kom de hästdragna spårvagnarna på räls. Ett annat sätt att ta sig fram i Stockholm var att åka roddbåt. Det var nästan alltid kvinnor som ägde båtarna och tog betalt per tur. Roddturerna kunde vara långa, ut till Essingeöarna eller till Nacka, men ofta gick de vid de »linjer« som fanns, till exempel från Slussen till Djurgården. Mot slutet av århundradet kom de första ångsluparna och då började också fler män överta båttrafiken.

Julmarknad på Stortorget år 1859. Färglitografi. Carl Andreas Dahlström. SSM.

Kranvatten – en ren revolution

1800-talet var mycket händelserikt och det kom tekniska nyheter som revolutionerade både staden och livet. En sådan dramatisk förändring av människors livsvillkor var rent kranvatten. Långt in på 1800-talet var vatten från stadens brunnar, sjöar och åar det enda som stod till buds. Det var ibland riktigt, riktigt dåligt, så sjukdomar smittade lätt

»Vue från Ecksteins atelier 1830«. Bilden är målad vid Regeringsgatan 93 och med blicken mot öster. I bakgrunden syns Hedvig Eleonora kyrka. Akvarell. Axel Fredric Lilienstolpe. SSM.

snabbt i staden. Den torra sommaren år 1834 gjorde att vattnet i brunnarna sinade. Koleran spreds snabbt och tog 3 700 stockholmares liv. Insikten om att Stockholm, precis som andra städer, behövde rent friskt vatten i vattenledningar väcktes. Runt år 1860 byggdes det första vattenverket och vattenledningar började dras i staden. I början drogs vattnet mest till så kallade vattenkastare där man fick hämta det. Men snart drogs vattnet in i fastighet efter fastighet och sjukligheten avtog dramatiskt.

För flertalet stockholmare bestod livet mest av arbete, hårt arbete. De lyfte och bar, tvättade och skurade, murade och snickrade och slet hårt på sina kroppar. Men förändringarna i samhället innebar också många förbättringar. Det fanns

Inedals fabriker i kvarteret Roddaren på Kungsholmen sedda mot väster. Foto: kring 1890. SSM.

ett skolväsen och sjukvård, järnvägen skyndade på kontakten med omvärlden, fabrikerna producerade varor som inte längre var så dyra att köpa och ett visst

mått av fritid fanns. Lediga stockholmare kunde ta en färja till Djurgården, åka skridskor på vintern, lyssna på gatumusikanter eller köpa lemonad.